

***PAHLAVON MAHMUD VA ALISHER NAVOIY RUBOIYLARINING
O`XSHASHLIK LARI***

Umarqulova Rushana Ag`zam qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti 2-kurs talabasi

Ilmiy raxbar: A.U. Muydinova

ChDPU O`zbekadabiyotshunosligi kafedrasi dotsenti v.b., f.f.b.f.d(PhD)

Annotatsiya: Bu maqolada Umar Xayyomning ham falsafiy, ham ruboiy janridagi ijodi tomonlama izdoshi hisoblangan Pahlavon Mahmud va turkiy adabiyotning zabardast vakillaridan biri bo`lmish Alisher Navoiyning ijod yo`li va ruboiylar ko`lami, ularning o`xshash va farqli jihatlarini ko`rib chiqamiz.

Kalit so'zlar: ruboiy, falsafa, faylasuf, rivoyat, tarixiy kontekst.

Pahlavon Mahmud XIII asrning ikkinchi yarmi va XIV asrning boshlarida yashab, ijod etgan mutafakkir, faylasuf, shoir, pahlavon va etikdo`z hisoblanadi. 1248-yilda Xiva yaqinida tug`ilgan. Ustaxona otasidan meros bo`lib qoladi, ammo Mahmud faqat shu ish bilan shug`ullanib qolmay, kurash tushib ko`plab mamlakatlarga sayohat qiladi. Shuning uchun u «Pahlavon Mahmud» nomi bilan shuhrat topadi. Pahlavon Mahmud haqida ko`plab rivoyatlar saqlanib qolgan. Shulardan biri: «Xorazmshohlar poytaxti Gurganch mo`g`ullar tomonidan vayron qilinganidan keyin, uning aholisi har tomonga tarqalib ketgan. Shu jumladan, Pahlavon Mahmudning onasi ham homilador hoida Xiva atrofiga etib kelib, hozirgi Qiyot qishlog`ida Pahlavon Mahmudni dunyoga keltiradi. Bu bola 15 yoshga etgach mard kurashchi, mashhur pahlavon bo`lib nom chiqargan. U uzoq mamlakatdagi bir podshoni zo`r pahlavonlarini yenggan. Podsho xivalik pahlavonning kuchiga qoyil qolib unga «Senga nima kerak bo`lsa so`ragin» – debdi. Pahlavon Mahmud podshoga: – «Menga bir ho`kizni xomi (terisi)ga siqqan vatandoshlarimni ozod qilib bering», deb javob qilibdi. Podsho rozi bo`libdi va ho`kiz terisini keltirishni buyuribdi. Pahlavon Mahmud teridan ingichka tasmalar qirqib olgan va ularni bir-biriga ulab uzun kamar (qo`ra) qilib shunga siqquncha odamlarni olib Xivaga jo`nagan, u bilan kelgan odamlarni shahar tashqarisidagi Shixlar qishlog`iga joylashtirgan, hozirgi vaqtgacha qishloq aholisini ko`pchiligi bu rivoyat haqiqat, 1920 yilgacha bo`lgan davrda qishloq aholisi Pahlavon Mahmud maqbarasida xizmatda bo`lishgan

deb aytishadi. Mazkur afsona Pahlavon Mahmudning naqadar donishmand, buyuk xalqparvar inson bo'lganini namoyish etadi. Uni zamonasining ilg'or va hur fikrli faylasuf olimi, katta iste'dod va zakovat egasi, shoirlilik mushohadasi jihatidan "Xorazm Xayyomi" deb atashgan. Bu bejiz emas albatta.

Alisher Navoiy 1441-yil 9-fevral kuni Xuroson davlatining poytaxti — hozirgi Afg'oniston hududidagi Hirot shahrining Bog'i Davlatxona mavzesida tug'ildi. Otasi G'iyosiddin Muhammad - Temuriylar saroyida xizmat qilgan, o'z davrining nufuzli kishilaridan biri, o'g'lining tarbiyasi va ta'limiga jiddiy e'tibor bergan. Onasi (ismi noma'lum) Kobul amirzodalaridan Shayx Abusaid Changning qizi ekani aytiladi. Navoiyning ota-onasi haqida ma'lumotlar kam, u o'z asarlarida ham qarindoshlari haqida batafsil ma'lumotlar berib o'tmagan. Navoiyning Darvesh-ali ismli ukasi bo'lgani haqida ma'lumotlar bor. XV asrning yetuk adabiyotshunos olimlaridan biri bo'lgan Davlatshoh Samarqandiy "Tazkirot unshuaro" ("Shoirlar tazkirasi")da Navoiyning otasi haqida "Navoiyning otasi Abdulqosim Boburning ishonchli kishisi Chig'atoy ulusi ulug'laridan edi" deya qisqacha ma'lumot berib o'tgan. Shu bilan birgalikda u G'iyosiddin Muhammadning harbiy bo'lganini ham ta'kidlagan .

Navoiy ijodida – **"Xazoyin ul-ma'oniyy"da she'riy janrlarning 16 ta xili mavjud. Ularning orasida eng barakalilaridan biri ruboiy ekanligini mutaxassislar ko'p marta ta'kidlashgan.**

Ko'z bila qoshing yaxshi, qabog'ing yaxshi,

Yuz bila so'zing yaxshi, dudog'ing yaxshi,

Eng bila menging yaxshi, saqog'ing yaxshi,

Bir-bir ne deyin, boshdin ayog'ing yaxshi

Navoiy bu to'rtligida yorning ko'zini, qoshini, qovoqlarini maqtaydi, va so'ngida umumiy boshingdan oyog'ingacha yaxshi (g'o'zal) deb yozsa, Pahlavon Mahmud esa:

Gul yog'adi yuzlaringdan subhvor,

Gul yog'adi xulqingdan ham chun bahor,

Lahza sari rangga to'lib bu olam—

Gul yog'adi chehra ochib bu ro'zgor.

Ya'ni yuzing chiroyliligida gular yog'gandek, xulqing ham undan qolishmaydi va bularning natijasida olam ranga kiradi deb ta'kidlaydi. Bu 2 ruboiy yor vasliga bag'ishlanga bo'lib, farqli tomon Navoiy yorning husnini to'g'ridan- to'g'ri tasvirlasa, Mahmud vosiya (gul) orqali tasvirilaydi.

Navoiy va Mahmudning asarlari orasida do'stlik alohida o'rin tutadi.

Do'stlar, ahli zamondin mehr umidi tutmangiz,

Mehri gardun bo'lsalar ko'z nuridin yoritmangiz.

Gar shah o'lsin, gar gadokim, solmangiz yuziga ko'z,

Do'stlik bu umrda eng qimmat, eng aziz bo'lgan nishon.

Yana bir ruboiyda Navoiy do'stlikni sadoqat va vafodorlilik bilan bog'laydi:

Do'stlik — bu qalbning eng sof, eng pok niqobi,

Vafosi bilan jon berar, yurtga, odamga.

Dushman ko'p, do'st esa kam, uni asrang,

Do'stlik — bu hayotning eng ulug' ajri.

Navoiy bu ruboiylarida do'stlikni asrashni, unga teng keladigani yo'qligini. (Do'stlik bu umrda eng qimmat, eng aziz bo'lgan nishon). Do'stlik insonning ichki pokligi, samimiyligi va chin dildan keladigan mehr-muhabbatining ifodasidir. Do'stlik tashqi ko'rinish emas, balki qalbning sof tuyg'ulari bilan bog'liq. Do'stlik hayotdagi eng ulug', eng qadrlri sovg'a, ajr hisoblanadi. U insonning baxti va ruhiy tinchligining manbai.

Do'stlik — bu yurakda yongan olov,

U bilan hayot yanada chiroyli, yorug'.

Sodiq do'st topgan kishi baxtiyor,

U bilan yengilar ko'p, dardlar yengil

Pahlavon Mahmudning bu ruboisida do‘stlik qalbda yonib turgan iliq, jonlantiruvchi his, kuchli tuyg‘udir. Bu olov insonni iliqlik, mehr-shafqat bilan to‘ldiradi, do‘stlik hayotni go‘zal va yorqin qiladi, do‘stlar bilan birga bo‘lish hayotdagi qiyinchiliklarni yengillashtiradi, uni mazmunli va zavqli qiladi deb ta’kidlaydi.

Ikkala shoir ham ko‘proq ma’naviy, axloqiy, insoniy qadriyatlar, muhabbat, do‘stlik, hayotning ma’nosi kabi mavzularni o‘z asarlarida ko‘tarishgan. Ular asarlarida o‘z davrining ijtimoiy, madaniy muammolari, insoniy munosabatlar haqida fikr bildirganlar. Navoiy o‘zbek adabiyotining asoschilaridan biri sifatida keyingi avlodlarga keng ta’sir ko‘rsatgan, Pahlavon Mahmud esa ko‘proq xalq og‘zaki ijodiga yaqin bo‘lgan. Alisher Navoiy va Pahlavon Mahmud ijodida umumiy ma’naviy qadriyatlar, tasavvufiy g‘oyalar va insoniylik mavzulari o‘xshash bo‘lsa-da, ularning ijodiy uslubi, mavzularni yoritish yondashuvi va tarixiy konteksti farq qiladi. Navoiy ko‘proq falsafiy va ma’naviy she’riyatga e’tibor qaratgan bo‘lsa, Pahlavon Mahmud tarixiy va qahramonlik dostonlari bilan ajralib turadi. Har ikkisi o‘zbek adabiyotining rivojlanishida muhim rol o‘ynagan buyuk shaxslardir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR!

1. "Alisher Navoiy hayoti va ijodi" — 2018 yil, O‘zbekiston
2. "Alisher Navoiy: hayoti, ijodi va merosi" — 2020 yil, Toshkent Muallif: T. Raximov
3. "Alisher Navoiy asarlari va ularning o‘rni" — 2019 yil, Toshkent
4. "Pahlavon Mahmud hayoti va ijodi" — 2017 yil, Toshkent Muallif: M. Karimov
5. "Pahlavon Mahmud va o‘zbek mumtoz adabiyoti" — 2016 yil